

4. Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [Електронний ресурс]: // Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1508-18
5. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс] : // Режим доступу:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036
6. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Пер. фр. – Том перший. – Вид. друге, виправл. – К.: Дух і літера, 2011. -576 с.
7. Конституція України [Електронний ресурс] : Прийнята 28.06.1996 р. // Режим доступу:
www.rada.kiev.ua.
8. Поппер К. Открытое общество и его враги [Текст] / К. Поппер // Філософія політики [Текст] : хрестоматія : у 4 т. Т. 3 / авт.-упоряд. : В. П. Андрущенко та ін. — К.: Знання України, 2003. — 407с.
9. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність / Пер. з фр. Євгена Марічева. Вид. дім “КМА”, 2009. – 287 с.
10. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / Пер. з англ. А. Іщенко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 208 с.

*Римаренко Сергій Юрійович,
доктор політичних наук, головний науковий співробітник
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса
НАН України (Україна, Київ)*

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГРУПОВИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Протистояння «двох Україн» – питання цивілізаційного вибору України. Соціокультурна мозаїка, культурне розмаїття є надзвичайним надбанням, але в той же час одним з унікальних викликів. Питання «Хто ми?», «Хто Я?» все частіше задають собі люди різних націй, мов, культур, релігій і відповідь на ці питання далеко не завжди однозначні. Власна ідентичність вступає в конфлікт з ідентичностями національними, ціннісні національні ідентичності починають поступатися наднаціональним цінностям. Але соціокультурна мозаїка в Україні в свій час зрепродукувала саме протистояння по вісі Схід–Захід. Але останні події трансформували «лінії розломів» і наразі мова може йти не про протистояння Західної та Східної України як двох умовних полюсів, а протистояння української України та України компрадорської. І як не погодитися з Блаженішим митрополитом Любомиром Гузаром, який вважає, що протистояння в Україні – це протистояння між тими, хто любить Україну і тими, хто ні.

Актуалізація проблем соціокультурних відмінностей, регіональних, локальних, інших індивідуальних та групових соціокультурних ідентичностей є одним з головних трендів сучасної епохи Постмодерну, а формування

соціокультурного простору України якраз і характеризується власною багатовимірною трансформацією. Цей соціокультурний простір – складна, взаємодія різних ідентичностей – національних, етнічних, політичних, соціальних, культурних, релігійних, регіональних, на які в свою чергу впливають процеси міжкультурної комунікації, культурної дифузії, актуалізації етнокультурних смислів та контекстів, процеси продукування регіональних групових етнокультурних та соціокультурних ідентичностей.

Соціокультурна динаміка за визначенням характеризується принциповою відкритістю та непередбачуваністю, поліваріантністю формування, збереження та відтворення групових ідентичностей, а питання, чи формуються у цій багатогранній палітрі самоідентифікаційних практик та смислів єдине соціокультурне поле української громадянської ідентичності та як з цим співвідносяться регіональні, локальні та етнокультурні ідентичності є далеко не останнім. До цього слід додати й надзвичайно складну проблему функціонування дворівневої структури соціокультурної ідентичності спільнот регіонів, що поєднує власну етнокультурну та спільну локальну ідентичність у їх певному синтезі, інтеграції та дезінтеграції.

Дихотомічна картина України (згідно логіки С. Гантінгтона про розкол України на східну та західну частини) не відображає сучасні соціокультурні реалії, лінія «розколу» наразі проходить між Дніпропетровською та Донецькою областями. Як слушно наголошував Я. Грицак, «якби С. Гантінгтон дожив до нашого часу і готував нове видання «Зіткнення цивілізацій», йому довелося б переробити свою знамениту мапу України. Тепер головна лінія цивілізаційного розколу проходить не між україномовною Західною Україною і російськомовною Східною Україною, а між двома російськомовними областями – Дніпропетровською та Донецькою» [1]. І хоча Україна і знаходиться в одному ряду з такими визначеннями як «три Бельгії», «чотири Фінляндії», «вісім Іспаній», але «дві України», на відміну від західноєвропейського різноманітності, є основою для репродукції соціокультурних і політико-ідеологічних типів ідентичності від «*homo soveticus*», через традиційну українську етнокультурну традицію, до космополітичних ідентичностей. Більш того, ці типи ідентичностей, крім усього іншого, включені в систему координат жорстких політичних виборів в спектрі між демократією та авторитаризмом, економічних переваг і визначення індивідуального ставлення до української держави. Зрештою, на одній території нині співіснують дві України. Україна пострадянська, де корупція, крадіжки на всіх рівнях та голосування за гроші. Й Україна нова, що успішно воює, збирає гроші на армію і намагається запускати нові бізнес-проекти. Ці дві країни ведуть безкомпромісну боротьбу в умовах тотальної байдужості маси.

Проблема в тому, що нова Україна ще не запропонувала своєї альтернативи — смислової, організаційної, політичної. Позиція ж основних політичних гравців дуже часто зумовлює їх позиціонування і артикуляцію будь-яких відмінностей (політичних, економічних, соціальних, мовних, культурних, релігійних). Іншими словами, політичні гравці часто і дуже небезпечно грають

на відмінностях в суспільстві і навіть маніпулюють ними як «розколами». Починаючи з президентських виборів 1994 року і до Революції Гідності фактори вибору геополітичних орієнтацій, питання федералізму, історичної пам'яті, проблема надання російській мові статусу державної стали своєрідними символічними індикаторами, які політичні гравці адресують усталеним синтезам регіональних ідентичностей. Більш того, ці регіональні ідентичності стають самодостатніми, і сучасні регіональні відмінності в Україні вже проходять за принципом «свій–чужий».

Беручи до уваги історичні чинники розвитку України, регіональні особливості, типи політичної культури, електоральна свідомість, або, як слушно зазначає С. Макеєв, «регіональні специфікації соціокультурних відмінностей» [2] мають цілком об'єктивні причини, а спроби, навіть теоретичні, конструювання гомогенного середовища є, з нашого погляду, утопічними. Культурне розмаїття, культурна мозаїка є величезним надбанням не тільки України, а й всього світового співтовариства, адже усі культури є унікальними і відображують історію свого народу.

В Україні об'єктивно існують масиви стійкого накладання регіону на політичні симпатії, що, в свою чергу, несе в собі потенційні передумови для протистояння (В. Степаненко), і це відображає соціокультурно-політичну поляризованість українського суспільства. Звичайно, прихильність окремих груп до певних ідеологій, що репрезентують певні політичні сили, є нормою будь-якого демократичного суспільства. Однак, коли це поєднується з фактором регіону, виникає (чи може виникнути) небезпека сегментації суспільства – і більше того, з протистоянням регіональних еліт, що веде до конфлікту, адже фактор регіону вже давно наклався на політичний фактор.

У сучасному суспільстві «людина водночас взаємодіє з великою кількістю розрізнених соціальних груп і агентів соціалізації, які пропонують абсолютно різні, суперечливі вимоги, безсистемний масив різномірної інформації, що призводить до дезорієнтації людини, робить її світогляд фрагментованим, суперечливим, що може навіть зумовити втрату ціннісних орієнтирів» [4, с. 64].

Існування ідентифікаційних відмінностей стосовно певних цінностей між жителями окремих регіонів (якщо не брати до уваги непідконтрольні території) ще не свідчить про існування розколу між ними, оскільки суттєві відмінності у поглядах на одну проблему (наприклад, мову чи вектор зовнішньополітичного розвитку) «перекриваються» паритетністю або тотожністю поглядів на іншу проблему (економічні питання, ідентифікація з певною ідеологією чи партією, українською культурною традицією тощо).

Проте виникає запитання. Якщо практично усі соціологічні опитування починаючи ще з 2000 р. свідчили про наявність «розколів» між політичними елітами у значно більшій мірі, ніж «розбіжностей» між мешканцями умовно полярних регіонів, то як сталося, що багаторічна регіональна «толерантність» виявилася ефемерною? Як сталося, що суспільство поляризувалося, поляризувалися погляди та думки? Відповідей може бути багато, але очевидно,

що стан війни є найпотужнішим фактором прискорення формування ідентичностей, і в ОРДЛО ми маємо справу з формуванням (конструюванням) нової ідентичності, можливо поки що у формі квазіідентичності. Люди розійшлися по різні боки барикад. Дедалі меншає тих, хто намагається не визначатися, але й вони будуть змушені визначитися. З одного боку, поляризація відіграла позитивну роль: маємо єднання нації серед людей, які прихилилися до українських цінностей, і вони становлять більшість. А з іншого, у суспільстві посилюється протистояння: меншість, яка обрала протилежну позицію, стала більш агресивною, готовою боротися за свої «неукраїнські» цінності. За результатами соціологічного дослідження «Особливості свідомості та ідентичності жителів підконтрольної та непідконтрольної Україні території Донецької області», що проводилось українським офісом міжнародного дослідницького агентства IFAK Institut з 30 травня по 13 червня 2016 року на замовлення аналітичного центру «Фабрика думки «Донбас», в ідентичності мешканців непідконтрольної території області відбуваються певні зміни. У той час як українська громадянська ідентичність послаблюється, на непідконтрольній території області формується спільнота людей, які самоідентифікують себе «громадянами ДНР» (20%) [5].

В той же час загальнонаціональні ідентичності громадян України не дають повної картини без урахування особливостей регіональних ідентичностей, які в свою чергу мають, як ми вже зазначали, дихотомічну структуру. У той же час дихотомічна картина України не відображає культурно-політичні особливості центру країни, яким в даному випадку виступає весь масив території країни між крайніми полюсами Схід–Захід. Його роль в підтримці громадянської та етноконфесійної стабільності важко переоцінити. Центр України і в географічному, і в політичному значенні являє собою своєрідну прохідну зону між Сходом і Заходом, яка служить своєрідним об'єднуювачем двох протилежних полюсів, і без існування якого конфлікт в Україні отримав би набагато більший драматичний характер. Без визнання ролі Центру регіональна картина України не несе в собі інформації про рухливість кордонів політичних культур і політичних лояльностей, поза увагою залишається весь спектр соціально-економічних, етнічних, конфесійних, культурно-мовних і багатьох інших відмінностей між чисельно дрібнішими частинами України.

Соціологічні моніторинги підтверджують кілька тез. По-перше, впродовж принаймні 10 останніх років відбулися зміни в соціокультурних ідентичностях громадян України, які носять хвилеподібний характер від переваги локальної та регіональної ідентичності над загальною, до зворотного процесу, що спостерігається наразі. Порівняно з 2006 р. частка тих, хто ототожнює себе з Україною, зросла на 9 %, тоді як з регіоном зменшилася на 3 %. На Заході, Центрі та Сході пов'язують себе з Україною 49 %, 44 %, та 43 %, на Півдні – 31 %, а локальна ідентичність переважає на Півдні та Донбасі – 50 % та 44 %, а регіональна – на Донбасі – 23 %.

По-друге, попри те, що переважна більшість громадян сприймає Україну як свою Батьківщину і вважає себе патріотом (93 % і порівняно з 2006 р. суттєво не змінилася), частка носіїв радянської ідентичності, хоча й зменшилася, все ж коливається від 0,6 % на Заході до 4,6 % на Сході (2005 р – 2,9 %, 2015 р. – 2,1 % у цілому по Україні), і, як ми вже зазначали, вони є й носіями електоральних настроїв (варто пригадати останні вибори до Верховної Ради України) [6].

По-третє, попри формування певного консенсусу щодо цивілізаційного вибору і ознак формування контурів загальнонаціональної ідентичності, залишаються помітні регіональні розбіжності, нерозв'язаним є питання взаємовідносин між «материковою Україною» та тимчасово окупованими територіями.

По-четверте, далеко не останнє. Залишаються і, подекуди, підсилюються регіональні інтереси, які являють собою багаторівневу структуру, складові якої, хоча й пов'язані, можуть вступати в суперечності між собою [7]. Дослідники давно говорять про особливості політичних культур по вісях Схід – Захід та Північ – Південь.

І нарешті, не слід забувати про те, що «помітну роль, а можливо й визначальну, відіграють регіональні інтереси й цінності, які можуть збігатися або ні із загальноукраїнськими. Наявність регіональних інтересів обумовлюється конкретними соціально-економічними, політичними проблемами сучасної України і, в залежності від предмету дослідження, в основному припускає: 1) інтереси різних соціальних груп (професійні, вікові, конфесійні тощо); 2) інтереси політичних угруповань регіону, які на відповідному рівні мають представляти інтереси груп населення; 3) інтереси регіональної еліти, котра контролює владні структури і прагне інституціонувати свої відносини з Центром; 4) інтереси регіонального лідера і його команди, які можуть вступати в суперечність з пріоритетами населення» [8, с.51]. Більше того, можна говорити про регіональні політичні режими, оскільки регіони України розділені на сфери впливу фінансово-промислових груп з їх партійними надбудовами – партіями. Більше того, криза національної ідентичності характерна і для переважно частини українського політичного класу.

Консолідація українського суспільства, подолання внутрішніх суперечностей та негативних стереотипів серед громадян України потребує реалізації адекватної державної політики ідентичності. Наявність спільної загальнонаціональної ідентичності українських громадян є однією з передумов подолання зовнішніх і внутрішніх загроз, життєздатності держави та реалізації національних інтересів. Українській державі необхідно сформувати у різних етнічних, релігійних груп ставлення до України як до власної Батьківщини, тобто єдиної загальнонаціональної (громадянської) ідентичності.

У той же час дійсною проблемою є практичне самоусунення від вирішення цих (як до речі, і багатьох інших) проблем головного політичного гравця – держави. Концепції «національний інтерес», «національна безпека»

тільки в останній час почали активно включатися до державної політики України. Відсутність чіткої державної політики консолідації українського суспільства заміщується і компенсується саморегуляцією етнополітичних та регіональних процесів у країні.

Регіональна самосвідомість більш виразно виявляє себе у зонах прикордоння. У Центрі її імпульси гасяться протилежно спрямованими політичними інтересами елітних прошарків та боротьбою за владу і власне досвід України підтверджує загальносвітову тенденцію: регіональна ідентичність може бути закорінена в історичних традиціях і міфах, але вона стає тривким конструктом соціальної свідомості лише за умови цілеспрямованого вибудовування елітами каркасу регіонального співтовариства з власними інтересами й символічною системою. На відміну від «земляцької» локальної, регіональна ідентичність потребує забезпечення соціальними інститутами й ЗМІ тривких горизонтальних зв'язків і відповідних виховних механізмів. У своїй основі вона виявляється водночас і продуктом, й інструментом соціальної мобілізації та політичного керівництва.

Складні процеси почали відбуватися на підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей. Наразі можна спостерігати початки процесу пошуку нової ідентичності на відміну від «старої» донецької. Мова йде про формування Слобожанської ідентичності та ідентичності Приазовської. Якщо до початку російської агресії Донецька та Луганська області були найбільш внутрішньо орієнтовані, а відсоток мешканців з регіональною та локальною ідентичністю на Донбасі був найбільшим в Україні, то після 2014 р. поступово почало зростання самоідентифікації себе як громадянина України. За даними Фонду «Демократичні ініціативи» (жовтень 2016 р.) понад 2/3 мешканців підконтрольної частини Донбасу в першу чергу вважають себе громадянами України [9].

Підвищення ролі загальнонаціональної ідентичності в порівнянні з локальною та регіональною, посилення ціннісного ставлення до своєї країни та самоповаги до себе як до народу, поширення українського національно-культурного компонента ідентичності, в т.ч. на Сході і Півдні, зменшення дистанції між позиціями жителів різних регіонів з принципових питань майбутнього країни, формування консенсусу навколо європейського цивілізаційного вибору й звільнення від ілюзій у привабливості євразійського інтеграційного проекту Росії – все це можна вважати ознаками формування основних контурів спільної ідентичності громадян сучасної української політичної нації, а ідентичність «українець» наразі – це радше ціннісна категорія, а не етнічна.

Список використаних джерел

1. Путин просчитался, ожидая раскола между востоком и западом Украины [Електронний ресурс]. Режим доступу :
http://news.eizvestia.com/news_politics/full/453-putin-proschitalsya-ozhidaya-raskola-mezhdu-vostokom-i-zapadom-ukrainy.
2. Макеєв С. Регіональна специфікація соціокультурних відмінностей в Україні / С. Макеєв // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – № 3.
3. Головина Н. Нова соціокультурна реальність в Україні та завдання культурної політики держави [Електронний ресурс] / Н. Головина. – Режим доступу :
<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3021/1/Golovina.pdf>
4. Запорожченко О. Соціокультурні аспекти соціальної взаємодії й ідентифікації в мультикультурному регіоні / О. Запорожченко // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2015.
5. Україна «втрачає» мешканців окупованих територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://galinfo.com.ua/articles/ukraina_vtrachaie_meshkantsiv_okupovanyh_terytoriy__doslidzhennya_233899.html.
6. Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>.
7. Кононов І. Донбас та Галичина: причини напруженості в стосунках на пошук історичного компромісу / І. Кононов // Стосунки Сходу та Заходу України : минуле, сьогодення та майбутнє. – Луганськ, 2006. – С. 5–27.
8. Татаренко Т. Регіональний чинник у формуванні політичної ідентичності / Т. Татаренко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 4.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://hromadskeradio.org/ru/programs/kyiv-donbas/bolshinstvo-zhiteley-podkontrolnoy-chasti-donbassa-schitaet-sebya-ukraincami>].

Сушинський Олександр Іванович,

*доктор наук з державного управління, професор, перший заступник
директора Львівського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління при Президентіві України*
**ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА ВЛАДА: ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК
ПРИНЦИП СИСТЕМНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ**

Предметом наших розробок є проблематика публічного управління, публічної влади та публічної служби. Вирішення наукового та, насамперед, науково-прикладного завдання сутності організаційно-правових засад розвитку організації публічного управління, публічної влади та публічної служби детерміновано суспільним інтересом засобів гарантування верховенства права та найвищої соціальної цінності, якою є людина, та точніше – громадяни